

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXIV

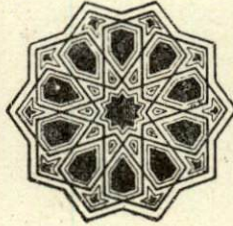

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXIV

*Bu dergide yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU <i>Toplumsal Açıdan Dinî Araştırmalar</i>	1
Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT <i>Kasten İnsan Öldürmenin Dindeki Hükmü</i>	13
Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Dinde Mantıklılık</i>	25
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Evrensel Karşılaşma Hıristiyanlar ve Müslümanlar Görüşüyorlar</i>	51
Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ <i>Auguste Comte'un Din Sosyolojisi</i> ..	67
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>Türk Musikisi Makamlarında Geçki</i>	75
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Hoca Ahmet Yesevî</i>	87
Doç. Dr. Mustafa ERDEM <i>Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma</i>	133
Doç. Dr. Halis ALBAYRAK <i>Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı</i>	155
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Müvelledün'un Endülüis Emevîleri Döneminde Kültürel Hayattaki Yeri</i>	175
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Sakîf Kabilesi ve Tâif Şehrine İslâm Tarihi Açısından Bir Bakış</i>	209
Dr. Kamil ÇAKIN <i>Hadîs'in Kur'ân'a Arzı Meselesi</i>	237
Kitap Tanımı:	
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU <i>Abdurrazzâk b. Hemmân es-San'ânî "Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîz" Tahkik edip Notlarla Neşreden, ed. Doktor Abdu'l-Mu'tî Emin Kal'aci, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1991, I-II</i>	263

- Dr. İbrahim SARIÇAM Doç. Dr. Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Humâyûn ve Surre Alayları*, Sevinç Matbaası, Ankara 1991 (*Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İlmî Eserler* : 58) 271
- Dr. İbrahim SARIÇAM Doç. Dr. Sabri Hizmetli “*İslâm Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*”, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, VIII + 241 S. .. 275

HADİSİN KUR'AN'A ARZI MESELESİ

Dr. Kâmil ÇAKIN

Günümüzde, hadise karşı menfi tavır takınanlar, sahih olsun zayıf olsun hadisin dini bir değer taşımadığı düşüncesinde olanlar ve hadisin dini kıymetine inandıkları halde sıhhatine şüphe ile bakanlar şeklinde iki grupta ele alınabilir.

Öncekiler, Kur'an dışında bir kaynağa inanmadıkları için, metodik bir kaygıya sahip değildiler. Bunlara göre, hadisin sahih olduğu açıkça tesbit edilse bile, hiçbir değeri yoktur.

Diğerlerinin ana problemi, hadisin dinî değeri değil, sıhhatinin tesbitinde kullanılan hadis usülüne ait tarihî metodların güvenilirliği meselesidir. Bununlara göre, metne hiç önem vermemiş ve sadece isnad tedkikiyle yetinmiş olan(!) klasik hadisçilerin metodları artık önemini yitirmiştir. Zaten bu metodlar nedeniyle ki, bir çok uydurma hadis sahih muamelesi görmüştür. O halde, hadislerin sıhhatini tesbit için yeni bir metoda ihtiyaç vardır.

Bir metod arayışı temel problemi oluşturduğunda, hadisin sıhhatinin tesbitinde *en güvenilir kriterin* ne olduğu sorusuna, *Kur'ân'a arz edilmesi* cevabı verilmektedir. Yani, eski metodlar artık bir tarafa bırakılmalı ve tek metod olarak hadisin Kur'ân'a arzı kabul edilmelidir. Önümüze gelen bir hadisi, sıhhatini tesbit etmek için, Kur'ân ile karşılaştırmalıyız; şayet Kur'ân'a uygunsa sahihtir, aksi takdirde hadisin sahih olmadığına hükmedebiliriz.

Burada, "Kur'ân'a arz metodu" veya kısaca "arz metodu" diyeceğimiz bu kriter, bir yandan Hz. Peygamber ve sahabilerden seçilen tarihî uygulamalar ile diğer yandan yeni bir takım misaller ile kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, aşağıda görüleceği gibi, bazı önemli sorulara tatmin edici cevaplar verilmediği sürece, arz metodunun uygulanması yeni bir takım meseleleri beraberinde getirebilecektir:

Kur'ân hadisin sağlaması gibi düşünüldüğünde, Kur'ân ile hadis arasında çelişme (ihtilâf) veya çatışma (teâruz) mümkün müdür? sorusu cevap beklemektedir.

Arz metodunu kuvvetlendirmek için, Hz. Peygamber'in ve bazı sahâbilerin uygulamalarından seçilen misâller, gerçekliliğini hangi ölçüde korumaktadır?

Hadislerin sıhhatinin tesbiti için Kur'an'a arz edilmelerini tavsiye eden meşhur "arz hadisi" nin bizâtihi kıymeti nedir?

Geçmişte, hadis münekkidlerinin hadis tenkidinde uyguladıkları metodların yanı sıra, arz metodunun yeri ve mahiyeti nedir?

Nihayet, arz metodu hadislerin sıhhatinin tesbitinde tek metod olarak kâfi midir, yoksa, onun uygulanmasından kaynaklanabilecek bir takım olumsuzluklar ve hatalar da var mıdır?

Hadis ile Kur'an Arasında Çelişme (İhtilaf) Veya Çatışma (Tearuz) Mümkün mü?

Bir Peygamberin, kendisine vahyolunan ilâhi mesaja söz veya fiiliyle ters düşmesi, başka bir deyişle, elçi'nin söz veya fiiliyle tebliğ ettiği mesaj arasında çelişme yada çatışmanın bulunması imkansızdır. Bu, sırf tecrübe öncesi (a priori) bir isbat değil, fakat olayların doğruladığı bir gerçektir. Bu çerçevede, Hz. Muhammed ile Kur'an arasında, ne bir çelişme ne bir çatışma olmadığına hükmetmek mübâlağa sayılmamalıdır. Gerek "emrolunduğun gibi dosdoğru ol" (11 / 112, 42 / 15) emri, gerek onun örnek bir insan olarak (33 / 21) gösterilmesi bunu doğrulayan Kur'anî bir delildir.

Hadis ile Kur'an arasında çelişme veya çatışma olup olamayacağı meselesi, ikinci hierî asırdan itibaren tartışılmalara konu olmuş- tur. Burada, konuyu aydınlatması bakımından, birbirinden farklı düşünen iki âlimin açıklamaları üzerinde kısaca duracağız. Bunlardan biri, ikinci asrın büyük fakihlerinden ebû Hanife (ö. h. 150), diğeri beşinci asrın değerli bir âlimi İbn Hazm ez-Zâhîrî (ö. h. 456) dir.

Ebû Hanife şöyle der: "Eğer bir kimse, Peygamberin her söylediğine inanıyorum, ancak Nebî haksız konuşmaz ve Kur'an'a muhalefet etmez derse, bu, onun Peygamberi tasdik ettiğini gösterir. Şayet peygamber Kur'an'a muhalefet etse ve Allah'a karşı haktan başka bir şey söyleseydi, yüce Allah, "Eğer Peygamber, bize karşı Kur'an'a bazı sözler katmış olsaydı, biz onu kuvvetle yakalar sonra şah damarını koparırdık, hiçbiriniz de onu koruyamazdınız." (69 / 44-47) kavline göre, onu kuvvetle yakalar ve şah damarını koparırdı. Allah'ın resûlü, Allah'ın Kitâbı'na muhalefet etmez. Allah'ın Kitâbı'na muhalefet eden de Allah'ın resûlü olamaz. Nebî'den, Kur'an'a aykırı rivayette bulunan

kimseyi red, peygamberi red ve onu yalanlama değildir. Bu, ancak peygamberden bâtil rivayette bulunan kimseyi reddir. Suçlama bu kimseyedir (râviyedir), peygambere değil. Peygamberin söylediği her şey, işitmiş olalım veya olmayalım, başımız gözümüz üstünerdir. Buna iman eder ve resûlullahın söylediğine olduğu gibi şehâdet ederiz. Ve yine şehâdet ederiz ki, o, Allah'ın nehyettiği bir şeyi emretmez. Allah'ın bağladığı bir şeyi koparmaz. Allah'ın tavsif ettiği bir şeyi O'na aykırı bir şekilde vasıflandırmaz. Şehâdet ederiz ki, o, bütün işlerde Allah ile muvafıktır."¹

Ebû Hanife'nin bu ifadeleri üzerinde durmadan önce, İbn Hazm'ın aynı konudaki açıklamalarına temas edelim. İbn Hazm şöyle demektedir: "Sahih bir haberin (hadis) Kur'an'a muhalif olması kesinlikle mümkün değildir. Her hadis dındır. Ya (doğrudan doğruya) Kur'an'a izâfe olunur, O'na bağlıdır ve O'nun mücmelini tefsir eder, ya da Kur'an'dan müstesnâdır ve yine O'nun mücmelini açıklar. Bir üçüncü yön (Kur'an'a muhalif hadisin varlığı) imkansızdır."² İbn Hazm'a göre, Hz. Peygamber'in sözleri, Kur'an gibi, vahiydir. Bu nedenle, aralarında ne bir çatışma ve ne de bir çelişme söz konusu olabilir.³

Ebû Hanife ile İbn Hazm'ın, Kur'an ile hadisin çelişmeyeceği konusunda ittifak ettikleri açıktır. Ancak, her iki âlimin, hareket noktalarından kaynaklanan farklı yönleri vardır. Zira, ebû Hanife ve diğer Hanefi fakihleri, Kur'an ile çelişen hadislerin reddedileceği görüşünde olduğu halde, İbn Hazm, hadislerin hepsinin din olduğunu ve "Kur'an ile çelişen" bir hadisten bahsedilmeyeceğini savunmaktadır. Bu farklılık, bu iki âlimin değişik noktalardan hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır, şöyle ki:

İbn Hazm, yaklaşık dört asırlık bir süreci görmezden gelerek, doğrudan doğruya uydurma hadislerin söz konusu olmadığı Hz. Peygamber dönemine intikal etmekte ve düşüncesini, Hz. Peygamber zamanının gerçeğine oturtmaktadır. Bu nedenle, o, sadece sahih hadisleri göz önüne almakta ve hiçbir hadis ile Kur'an arasında bir çelişmenin olmayacağını söylemektedir. Yani, uydurma hadisler zaten Hz. Peygamber'e ait olmadığı için, esas olarak sahih hadisler düşünülmektedir.

1 ebû Hanife, Numan b. Sâbit (150), el-Âlim ve'l-Muteallim, 26-7, İst. 1981.

2 İbn Hazm, el-Endulusi ez-Zâhiri (456), el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm, Cüz: II. 81, Mısır 1346.

3 Bkz. İbn Hazm, Age. cüz: I. 100.

Ebû Hanife ise, içinde yaşadığı asrın ve çevrenin gerçeğinden hareket etmektedir. Zira, başlangıçta uydurma hadisler söz konusu olmasa bile, sonraki dönemde (hicri birinci asrın son çeyreğinden itibaren), pek çok hadis uydurulmuş ve bu durum, uydurma hadis ile sahih hadisin yanyana bulunmasına yol açmıştır. Bu nedenle, ebû Hanife, sahih hadis ile Kur'an arasında bir çelişme bulunmayacağını düşünmektedir.

Biz, bu iki görüşü şöyle birleştirebiliriz: Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri ile Kur'an-ı Kerim arasında ne bir çelişme ne de bir çatışma vardır. Ancak, sonraki asırlarda uydurma hadislerin ortaya çıkması üzerine, uydurulan bu hadislerle Kur'an arasında bu zıtlık görülebilir.

Şimdi, bu konunun hadisin Kur'an'a arzedilmesi ile ilgisine gelelim. Yukarıda görüldüğü gibi, şayet ibn Hazm'ın görüşü doğrultusunda hareket edilecek olursa, hadisin Kur'an'a arzı diye bir metoddan bahsedilemez. Zira, uydurma hadisler pek çok tenkid metodu uygulanarak belirlenmiştir ve hadis Kur'an'a arzedildiğinde, O'nu takyid veya tahsis eden, mücmelini beyân eden ya da Kur'an'a ziyâdelikte bulunan bir hadis, sahih olduğu halde uydurma kabul edilebilir.

Ebû Hanife'nin düşüncesine göre hareket edildiğinde ise, hadisin Kur'an'a arzı metodu, kaçınılmaz bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arz metodunun kıymeti noktasında, özellikle günümüz araştırmacıları tarafından bir takım misaller ileri sürülmektedir. Bu misâllerin bazıları Hz. Peygamber'e, bazıları ise sahâbenin konu ile ilgili tutumuna aittir. Bu nedenle, arz tatbikatını değerlendirmeye almadan önce, bu misâllerin gözden geçirilmesinde fayda vardır.

Hz. Peygamber'in Arz Meselesindeki Tutumu ile İlgili Verilen Misaller

Hadisin Kur'an'a arzı metodu, bizzat Hz. Peygamber'in bazı uygulamaları arasından seçilen misâller ile kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır.

Bize kadar ulaşan bazı hadis metinlerinde, bazen metnin son kısmında, "bunun tasdikî şu âyettir" veya "dilerseniz şu âyeti okuyunuz" gibi, Hz. Peygamber'in açıklamaları ile Kur'an arasında irtibat kuran ifâdeler yer almaktadır. Hadisin hemen peşinden bu gibi ifâdeler ile bir âyet okunmuş olması, değişik amaç ve hikmetleri bulunmakla beraber, arz metodunun menşei olarak değerlendirilmiştir.⁴

⁴ Bkz. Polat, Selahattin, Hadiste Metin Tenkidi. Hadis Ders Notları, 20, EÜİF. Kayseri. 1987.

Fakat, kanaatımızca, bu hadis metinleri sıhhatli bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Bu nedenle, verilen misâllerden ikisi üzerinde durmak istiyoruz.

Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadiste, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sâlih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiç bir insanın aklına gelmeyen nimetler hazırladım." Hadis metni şu ifâde ile son bulmaktadır: "Bunun tasdikî, 'hiçbir kimse, gözlerin aydın kalacağı nimetlerden kendisine neyin hazırlandığını bilemez' (32/17) âyetidir."⁵

Bu hadisin metninde yer alan son ifâde Hz. Peygamber'in sözü gibi, yani hadisin ashna ait görüldüğü için, Hz. Peygamber'in arz metoduyla ilgili tatbikatı şeklinde ele alınmıştır. Ancak, burada, bu son ifâdenin bizzat Hz. Peygamber'e ait olduğu tezi, üzerinde tartışılmaya değer mahiyettedir. Nitekim, bu ve benzeri misâlleri arz tatbikatına delil olarak gösteren Suat Yıldırım da, bu son kısım ile ilgili tereddütleri şöyle dile getirmektedir: "Bu durumlarda, hadisin sonunda, âyet okunduğuna dair fıkralar zahiren Hz. Peygamber'e mensup ise de, gerçekte müdreç olduğu, şârihler tarafından belirtilir. Müdreç olup olmadığını tayin etmek, bazen çok zorlaşır. Çünkü fâil tasrih edilmeyince, gâip fiildeki (üçüncü şahıs) zamir Hz. Peygamber'e, râvî sahâbiye veya isnaddaki râvilerden herhangi birine ait olabilir"⁶ Buradaki açıklamaya göre, her ne kadar şârihlerin izâhı göz ardı edilmese de, bu gibi misâllerin arz metoduna kaynak oluşturduğu kabul edilmiş olmaktadır. Böylece, hadis metninde yer alan "bunun tasdikî şu âyettir"⁷ veya "isterseniz şu âyeti okuyunuz" gibi ifadeler Hz. Peygamber'e ait görülmektedir.

Hadis metinlerinde yer alan böyle ifadelerin müdreç olup olmadığı üzerinde titizlikle durulması gerekmektedir. Bir hadis metninde idraç vâki olup olmadığı çeşitli şekillerde bilinir. Bir hadis, bir başka sahih isnadla rivâyet edildiğinde, iki hadisin karşılaştırılması ile müdreç kısım asıl metinden ayırt edilmiş olur.⁸

Yukarıda ebû Hureyre yolu ile gelen hadis, yine ebû Hureyre'nin "es-Sahife es-Sahihâ" adını verdiği ve "Hemmân b. Münebbih'in Sahi-

5 Buhâri, Bed'u'l-Halk, 8; Tefsir sûre 32, 1; Têvhid, 25; Müslim, İmân, 312; Cenne, 6; Tirmizi, Tefsir Sûre 32, 6-52; İbn Mâce, Zühd, 39; Ahmed b. Hanbel, V. 334; Dârmî, Rikâk, 98, 105.

6 Yıldırım, Suat, Hadisleri Kur'an'la Karşılaştırma Meselesinin Kaynakları, Tayyib Okuç Armağanı, 112. Atatürk Ü.İ.F. Ank. 1978.

7 Bu ifâde bazen "tasdikuhu" bazen "tasdikuhu" şeklinde yer almaktadır.

8 Bkz. Koçyigit, Talât, Hadis Istılahları, 257. A.Ü.İ.F. Yay. Ank. 1985.

fesi" diye meşhur olan nüshada⁹ yer almaktadır.¹⁰ Ancak, bu eserde, hadisin "bunun tasdiki şu âyettir" ile başlayan son kısmı yoktur. Buna göre, hadisin son kısmının Hz. Peygamber'e ait olmayıp müdrec olduğu anlaşılmaktadır. Öyleyse, bu ifadeler zayıf bir ihtimalle ebû Hureyre'ye, büyük bir ihtimalle sonraki râvilerden birine aittir.

Hiz. Peygamberin kendi sözlerini Kur'an'a arzemesiyle(!) ilgili olarak ebû Hureyre'den nakledilen bir başka hadis şöyledir: "Cennet'te (öyle büyük) bir ağaç vardır ki, binekli bir kimse yüz sene gitse gölgesinden çıkmaz" Hadis şu ifâdeyle son bulmaktadır: "Dilerseniz şu âyeti okuyunuz: '... ve yayılmış bir gölgede...'"¹¹.

Bu hadisin sonunda yer alan "dilerseniz şu âyeti okuyunuz" ile başlayan kısım, Hz. Peygamber'e ait olarak düşünülecek olursa, Hz. Peygamber'in kendi sözlerini Kur'an ile irtibatlandırdığı varsayılabilir. Ne var ki, önceki misâlde olduğu gibi, ebû Hureyre'nin bu hadisi de "es-Sahife es-Sahihâ" da, bu kısım eksik olarak yer almıştır. Demek oluyor ki, bu ifadeler Hz. Peygamber'e ait değil, ancak, sonraki râvilerden birinin idrâcidir.

Şimdi, bir an için, Hz. Peygamber'in bazı hadislerinin sonunda bu gibi ifâdeleri kullandığını varsayalım. Bu durumu, Hz. Peygamber'in kendi sözlerini Kur'an'a tasdik ettirmek istediğine yorumlamak ne ölçüde tutarlı olacaktır? Eğer, onun böyle bir kaygısı olsaydı, söylediği her sözün ardından onu tasdik eden bir ayet zikretmez miydi? Ancak, sonu bu gibi ifadelerle biten hadislerin sayısı, diğerlerine oranla oldukça azdır.

Hiz. Peygamber, söz ve davranışlarının Kur'an ile irtibatlı olduğunu durmadan hatırlatmak zorunda değildi. İlk müslümanlar da, onun Kur'an'ın yaşayan bir timsali olduğunu, vahyin terbiyesinden geçtiğini ve vahye ters düşmeyeceğini bizden iyi biliyorlardı. Bu nedenle, hadislerin sonunda yer alan ve Hz. Peygamber tarafından kullanıldığı var-

9 Hicri 58 veya 59'da vefat etmiş bir sahâbi olan ebû Hureyre, genç yaşta kendisiyle arkadaşlık etmiş olan Hemmâm b. Münebbih (ö.h. 101-102)'e 137 kadar hadis yazdırmıştır. Bu sahife iki nüsha halinde (Şam ve Berlin) bulunmuş ve Muhammed Hamîdullah tarafından neşredilmiştir. Hamîdullah Neşri, 1967 yılında, Prof. Dr. Talât Koçyiğit tarafından, A.Ü.İ.F. Yayınları arasında Türkçeye kazandırılmıştır.

10 Bkz. Adı geçen nüshanın Türkçe çevirisi, 84.

11 56 Vâkıa-27-34; "Amel defterleri sağından verilenlere ne mutlu! Onlar, dal bastı kirazlar, dolgun salkımlı muzlar altında ve yayılmış bir gölgede, çağlayan bir su kenarında, bitmeyen ve yasaklanmamış birçok meyveler arasında, yükseltilmiş döşeklerdedirler." Hadis için bkz. Buhâri, Tefsir Süre Vâkıa, 1; Polat, 20; Yıldırım, 110.

sayılan ifâdelerin, hadisin Kur'an'a arzı veya Kur'an'a tasdik ettirilmesi ile hiç bir ilgisi yoktur.

Biz, Hz. Peygamber'in söz ve fiilerinden sonra hiç bir zaman âyet okumadığı kanaatindeyiz. Ancak okumuş olabileceği varsayımını da, âyetin tefsiri çerçevesinde düşünebiliriz.

Hadis'in Kur'an'a arzı konusunda Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla ilgili verilen misâllerin geçersizliğini gösterdikten sonra, şimdi, aynı doğrultuda sahâbeyle ilgili verilen bazı misâller üzerinde durabiliriz.

Sahabe'nin Hadisi Kur'an'a Arzetmesi

“Hadisler Kur'an'ı tefsir eder. Bu, başkalarının gibi bir tefsir değil, vahy ile teyid edilmiş Resulullah'ın açıklamasıdır. Şu halde, hadislerin, Kur'an'dan bir asla dayanması ve ona uygun olması, prensip olarak kabul edilmesi gereken bir keyfiyet olur. Bu sebeple, sahâbe devrinden beri, hadislerin Kur'an'daki mesnedlerinin araştırıldığını görüyoruz.¹²

Bu gibi düşüncelere, bazı yazılarda ya da sohbetlerde zaman zaman rastlamak mümkündür. Bu fikirler, bazen iyi seçilmemiş ve yetersiz misâller ile, bazen konuyla ilgisi olmayan olaylar ve uygulamalarla, kimi zaman da yanlış değerlendirilen misâllerle desteklenmeye çalışılmaktadır.

Verilen misâllerden biri, Hz. Ömer'in Fatıma binti Kays hadisini Kur'an'a arz ederek reddetmesiyle ilgilidir. Buna göre Fatıma binti Kays, kocası tarafından boşandığı zaman, resulullah'ın kendisi için suknâ ve nafaka¹³ ile hükmetmediğini nakledince, Hz. Ömer, “unutması veya hata etmesi mümkün olan bir kadının rivayetiyle Allah'ın Kitabı'nı terketmeyiz.” diyerek bunu reddetmiştir.¹⁴

Bu misal, bize, Hz. Ömer'in Fatıma'dan gelen rivayeti Kur'an'a arz ederek reddettiğini göstermektedir. Ancak, Hz. Ömer'in âyete

¹² Yıldırım, 105.

¹³ Sukna: İkametgah, yani; menzil, hâne oda gibi içinde oturulacak mahaldır. Böyle bir mahalde oturmaya da iskân denir (Bkz. Hukuku İslamiyye Kamusu, II. 445) Nafaka: Bir insanın ailesine sarf ve infak ettiği şeye denir. Fıkıh ıstılahınca; taam (yemek), kisve (elbise) sukna ile bunlara tâbi olan şeylerden ibarettir. (Age. II. 444). İslam hukukuna göre, boşanan kadımlar, belirli bir süre kocalarının evinde oturma (suknâ) ve nafaka hakkına sahiptirler (Bkz. 65. Talâk-1-7) Yukarıda zikredilen Fatıma binti Kays hadisine göre, Hz. Peygamber, kocası tarafından boşanan Fatıma için suknâ ve nafaka ile hükmetmemiştir.

¹⁴ Bkz. Müslim, Talâk, II, 1114-1121, bab; 6.

dayanarak bu hadisi reddedmesi, onun sahih olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira, Hz. Aişe'den gelen şu rivayet, Fatıma'nın doğru söylediğine işaret etmektedir: "Fatıma'nın evi kenar semtte (Medine dışında) ve ıssız bir yerde olduğu için, resulullah onun (kocasının evinden çıkmasına) ruhsat tanımıştı."¹⁵

Fatıma hadisi hadisçiler ve –Hanefiler dışında– fakihler tarafından sahih kabul edildiği gibi, bu hadisi doğrulayan başka rivayetler de vardır.

Buhari, Fatıma hadisi ile Talâk suresi 1. âyetini bab başlığı olarak kullanmış ve burada verdiği hadislerde Hz. Aişe'nin Fatıma'yı tenkidine yer verirken, son olarak, onun bu olayı ruhsat şeklindeki değerlendirmesini nakletmiştir. Bu nakilden Buhari'nin, Fatıma hadisini sahih kabul ettiği, ancak bunu Fatıma'ya ait bir ruhsat olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Müslim'in bu hadisi çeşitli yönlerden rivayet ettiği kısımda, hadislerin içeriğine uygun olarak, "üç talâkla boşanan kadın için nafaka yoktur" bâb başlığı kullanılmıştır. Bilindiği gibi, İslam hukukunda talâk, ric'î ve bâin olmak üzere ikiye ayrılır. Rivayet ettiği hadislerden anlaşıldığına göre, Müslim, nafaka ve suknâ'nın ric'î talâkta geçerli olduğu fikrindedir.¹⁷

Tirmizi, Fatıma hadisini naklettikten sonra, "bu hadis sahihtir. Sufyan es-Sevri, ebu Bekr b. ebi Cehm'den buna benzer bir hadis daha nakletmiştir." diyerek hadisin sıhhatine hükmetmektedir.¹⁸ Tirmizi, bu hadisi Kitâbu't-Talâk'ta tekrar ettikten sonra, "hasen-sahih" hükmünü vermektedir. Burada naklettiğine göre; Ahmed b. Hanbel ve İshâk (b. Râ'huye), ric'at imkansız olduğu için, üç talâkla boşanmış kadının suknâ ve nafaka hakkı olmadığı kanaatindedir. Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes'ud gibi bazı sahabiler ise aksi görüştedir.¹⁹

Ebû Dâvud da Fatıma hadisini ve Hz. Aişe'nin tenkidlerini nakletmekte ve bu rivayetleri sahih kabul etmektedir.²⁰

Hanefi fakihler, Talâk sûresi 1 ve 6. âyelerine dayanarak üç talâkla boşanmış kadının suknâ ve nafaka hakkı olduğu kanaatindedir. Buna rağmen İmâm Mâlik ve Şâfiî, Fatıma binti Kays hadisinin bir yönünü

15 Buhari, Talâk, VI. 182-3, bâb: 41.

16 Buhari, Talâk, VI. 182-3. Bâb: 41.

17 Müslim, Talâk, II. 1114-1121, bâb: 6.

18 Tirmizi, III. 433. bâb: 38.

19 Bkz. Tirmizi, Talâk, III. 476, bâb: 5.

20 Ebû Dâvud, Talâk, II. 712-720, bâb: 39-40.

ele alarak, üç talâkla boşanmış kadının (el-Mebtûte) sadece nafaka hakkı bulunmadığı görüşündedir.²¹

Gerek Fatıma hinti Kays hadisinin gerek Talâk süresi 1-6 âyetlerinin tedkikinden anlaşılmaktadır ki, boşanan kadın için suknâ ve nafaka ile hükmetmek, üç talâkla boşanan kadınlara mahsûs değildir. Bu, ancak ric'i talâkta söz konusudur. Bu nedenle, hadis ile Kur'an arasında herhangi bir çatışma söz konusu değildir.

Bu misallerden bir diğeri, yine ebû Hureyre'nin her çocuk İslam fitratı üzerine doğar" hadisinden sonra "isterseniz şu âyeti okuyunuz" diyerek "yüzünü bir muvahhid olarak Din'e Allah'ın fitratına çevir ki, insanları o fitrat üzerine yaratmıştır. (30/30) âyetini okumasıdır.²²

Burada, rivayet edilen hadis ile âyet arasında bir ilgi kurulmak istendiği açıktır. Ancak, bu durum, mutlak anlamda hadisin Kur'an'a arzı şeklinde değerlendirmemelidir. Belki, hadisin anlamını güçlendirmek, belki, hadisin âyetin tefsiri olduğunu göstermek için söylenmiş olabilir. Kaldı ki, ebû Hureyre'nin kendi nüshasında, bu âyet yer almamaktadır.²³ Bu durumda âyeti okuyanın ebû Hureyre'den sonraki bir râvi olması ihtimali de vardır. Yine de, bu hadis sonuna kadar ebû Hureyre'ye ait olsa bile, hadisin Kur'an'a arzı şeklinde değerlendirilemez.

Verilen misallerden bir başkası da, Abdullah b. Mesud'un "size bir hadis naklettiğimizde onu tasdik eden bir âyet okuruz ifadesidir.²⁴ Az hadis rivayet edenlerden (mukillûn) olmakla beraber, İbn Mesud 848 hadis rivayet etmiştir.²⁵ Ancak, rivayet ettiği hadislerin büyük çoğunluğunda herhangi bir âyeti okuduğu tesbit edilememiştir.

Bu misallerde görüldüğü gibi, bunlar hadisi Kur'an'a arzetme konusunda yeterli bir kaynak olacak durumda olmadığı gibi, iyi incellenmeden seçilmiş, yoruma açık misallerdir. Buna rağmen, bazı sahabelerin kendilerine ulaşan ve kendilerince malum olmayan hadisleri, bazen Kur'an'ın açık (sarih) bir âyetine arz ederek reddettikleri doğrudur.

21 Bkz. Tirmizi, III. 476; en-Nesefi, ebû'l-Berekât, Tefsir, 266, İst. 1984.

22 Buhâri, Tefsir Süre, Rûm, VI. 20, Müslim, Kader, had: 22.

23 Bkz. Hemmam'ın Sahifesi. 95. Lâfız bakımından bazı farklılıklar bulunmakla beraber, Buhari'de yer alan bu hadiste- ki bu Hemmam'ın nüshasından değildir- "Sonra der ki:" ifadesi yer almakta, Müslim'in rivayetinde ise, "Ebu Hureyre şöyle der:" şeklinde fâil ebû Hureyre olarak tasrih edilmektedir.

24 Bkz. Polat, 23.

25 Âşk, Nevzat, Sahâbe ve Hadis Rivayeti, 117, İzmir 1981.

Sahâbeden Hz. Aîşe, Hz. Ömer, ehû Eyyüb el-Ensâri, İbn Mes'ud, İbn Abbâs gibi kimselerin bazı hadisleri Kur'an'a arz ettikleri veya rivayet ettikleri hadisleri âyetlerle pekiştirmeye çalıştıkları görülmektedir.²⁶ Fakat, sahâbenin bu uygulamaları ile ilgili elimizdeki misaller son derece sınırlıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki:

Sahâbe, arz metodunu genel olarak uygulamamış ve bu kritere, ancak belirli şartlar altında ve diğer tenkid metodları ile birlikte başvurmuştur.

Bu durum, sözkonusu uygulamanın, bazı sahâbilerin kendi içtihadı veya şahsi tutumu şeklinde değerlendirilebilir.

Öte yandan, sahâbe tarafından arz metoduyla tenkid edilen hadisler geniş sahâbe topluluğu tarafından gelen rivayetler değil, çoğunluğun bilmediği haberlerden ibarettir.

Sahâbe, sadece arz metoduyla yetinmemiş, hepsinin ittifakla benimsediği bir metod ortaya koymamıştır.

Hadisçilere Göre Hadisin Kur'an'a Arzedilmesi

Hadisin uydurma olduğunu gösteren birtakım alâmetler vardır. Bunları, senedde görülen alâmetler ve metinde görülen alâmetler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

Senedde görülen ve hadisin uydurma (mevzû) olduğunu gösteren işaretler, hadisi rivayet eden râvi ile ilgilidir. İsnadda yer alan –sahâbi hariç– herhangi bir râvinin kizb (yalancılık), fîsk ve bid'at, hadis uydurmak (vaddâ) gibi adâletini yok eden bir vasfa sahib olması, hadisin uydurma olduğuna işarettir²⁷

Ancak, hadisçiler, sadece isnadda yer alan bu gibi alâmetlerle yetinmezdi. Onlara göre, bir hadisin metninde de uydurma olduğunu gösteren bazı işaretler bulunmaktadır. Hadisin Hz. Peygamber'in söylemesi mümkün olmayan şeyleri ihtivâ etmesi, his (beş duyu) ile elde edilen bilgiye ters düşmesi, sarîh sünnet ile çatışması, bir peygamberin söylemesi caiz görülmeyen şeyler ifade etmesi, tarihen sabit bir olaya ters düşmesi gibi.²⁸

Hadisin, anlam bakımından, Kur'an'ın açık (sarîh) bir hükmüne (nass) ters düşmesi, onun uydurma olduğuna işaret eden önemli delil-

26 Bkz. Polat, 21-4.

27 Bkz. Salih, Hadis İlimleri, 225-36.

28 Bkz. İbnu Kayyim el-Cevziyye, Menâr, 50 vd.

lerden birisidir.²⁹ Zira, başlangıçta da ifâde ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber'in kendisine vahyolunan Kur'an-ı Kerim ile çelişki ya da çatışmaya düşmesi mümkün değildir.

Burada kullanılan "Kur'an'ın sarîh bir nassı" ifadesi son derece önemlidir. Biz, bu ifâdenin önemine ileride işaret edeceğiz.

Hadis tenkidçileri, diğer metodlar yanında, hadisin Kur'an'a arzı metodunu da kullanmışlardır. "Veled-i zinâ Cennete giremez" hadisini, "kimse kimsenin günahını yüklenmez"³⁰ âyetine ters bulan İbnu'l-Cevzi, bu hadisi uydurma olduğuna hükmetmiştir.³¹ İbnu Teymiyye, "ashabıma küfretmek affedilmeyecek bir günahdır" hadisini, "Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bunun dışındakileri dilediği kimse için afveder"³² âyetini ölçü alarak reddedmiştir.³³ "Kırk yaşından önce kendisine peygamberlik verilmiş hiç bir nebî yoktur" şeklindeki hadis, Aliyyu'l-Kaari tarafından Kur'an'a arzedilmiş, "biz ona (Yahya) çocukken Hüküm vermiştik"³⁴ âyeti ile çatıştığı için uydurma hükmü verilmiştir.³⁵

Bu misallerin sayısı daha da çoğaltılabilir. Ancak, burada vurgulanması gereken nokta şudur: Ehli hadis, hadis tenkidinde -gerek teorik plânda gerek uygulamada- arz metodunu kullanmıştır. Mevzuat kitapları bunu açıkça göstermektedir. Doğrusu, hadisçilerin hadis metnine hiç önem vermedikleri ve sâdece hadisin isnâdı üzerinde durdukları iddiası şayet bazı müsteşriklerin yaptığı gibi kasıtlı bir tavır değilse, hadis kültürüne vakıf olmayanların cehâletinden ibadettir.

Arz Hadisi ve Sıhhati

Yukarıda, hadis ve sünnet ile Kur'an arasında bir çelişme (ihtilâf) veya çatışmanın (teâruz) sözkonusu olmayacağını; buna bağlı olarak, Hz. Peygamber'in kendi sözlerini Kur'an'a arzetmek gibi bir kaygı taşımadığını; mâmafih, sahâbenin zaman zaman ve bazı durumlarda arz metodunu tatbik ettiğini; ehl-i hadisin de aynı doğrultuda hareket ettiğini belirtmiştik.

29 İbnu Hacer, Nuzhetu'n-Nazar, 45; Nuket, II. 846; Edip Sâlih, Lemahât 314; Accâc, Usûl, 432; Kâsımî, Kavâid, 151; Tahhân, Teysir, 89.

30 6-En'am-164.

31 İbnu'l Cevzi, Mevzûât, III. 111.

32 4-Nisâ-48.

33 Bkz. Dumeyni, Mekâyis; 122.

34 19-Meryem-12.

35 Aliyyu'l-Kaari, el-Mevzuatu'l-Kübra, 309-10.

Bütün bunlar bir yana, sırf hadisin Kur'an'a arzı metodunu haklı çıkartmak gâyesiyle Hz. Peygamber'e hadis bile isnâd edilmiştir. Bu hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır.

“Size benden bir hadis ulaşırsa, onu Allah'ın Kitabı'na (Kur'an'a) arzediniz. Eğer, Allah'ın kitabı'na uygun düşerse onu ben söylemişimdir (onu almız) Eğer, Allah'ın Kitâbı ile çelişirse onu ben söylememişimdir.”³⁶

Muteber hadis koleksiyonlarında yer almayan bu hadis, Hanefi fakihler ve bazı Mâlikîler tarafından sahih kabul edilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Serâhsî, hadisteki inkıtâ'yı (kopukluk) ikiye ayırdıktan sonra, hadisin Kur'an'a teâruzunu ilk kısımda ele almaktadır. Ardından, meşhur arz hadisini delil olarak nakletmekte ve “çünkü kitâb kesindir. Haber-i Vâhid'in resulullah'a ulaşmasında ise şüphe vardır. Bu ikisinden birini tercih etme durumunda, kesin olan almır ve şüpheli olan terkedilir”³⁷ demektedir. Serahsi'nin, burada haber-i vâhid ifadesini kullanmış olması, Kur'an ile çatıştığı mütevâtirin değil ahâdın reddedileceğini göstermektedir. Zira Hanefiler de dahil tüm İslâm âlimleri, mütevâtir haberin Kur'an'ı tahsis, tahdîd ve takyîd ettiği yada ona ziyâdeliklerde bulunduğu ittifak halindedir.

Bir Mâlikî olan Şâtıbî de arz hadisini müdafaa etmektedir. Buna dair muhâliflerinin itibarızlarını cevaplarken, arz hadisini doğrulayıcı olduğuna inandığı bazı hadis³⁸ ve âyetleri delil getirmektedir. Bir yerde şöyle demektedir: “sözkonusu hadiste (arz hadisi) açıklandığı gibi, her (sahih) hadisin Allah'ın Kitabı'na uygun olması gerekir. Senedi sahih olsun veya olmasın, bu hadisin mânâsı sahihtir.”³⁹

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, ehli hadis arasında arz hadisini sahih kabul eden el-Hatibu'l Bağdâdi olmuştur. Ona göre, Hz. Peygamber'in bu ifadeleri, münker ve mustahil (imkansız) hadislerin kabul edilmemesini öğütlemektedir.⁴⁰

Hanefiliğin kurucusu kabul edilen ebû Hanife de arz metodunu kabul etmiş ve uygulamada da bunu açıkça göstermiştir. Ondan sonra gelen Hanefi usûlcüleri ebû Hanife'nin izinden yürümüşler ve hadisi

36 Şâtıbî, Muvâfakât, IV. 18: Bu hadis, çok küçük lâfız farklıkları ile rivayet edilmişse de, anlam bakımından yukarıdaki gibidir.

37 Serahsi, I. 364-5.

38 Bu hadisler ileride ele alınacaktır.

39 Şâtıbî, Muvâfakât, IV. 21.

40 Bkz. Bağdadi, Kifâye, 603.

Kur'an'a arz metodunu sistemleştirmişlerdir. Ancak, bu mesele, Serahsî'den bahsederken işaret ettiğimiz gibi, haber-i vâhid ile ilgilidir.⁴¹

Şâfiî, bir muhalifiyle sünnet ve hadis konusunda giriştiği bir tartışmada arz rivayetini şöyle eleştirmektedir: “Ona dedim ki; Herhangi bir konuda hadisi sabit olan, hiçbir kimse bu hadisi rivayet etmemiştir. (. . . .) Bu, aynı zamanva meçhûl bir şahıstan gelmiş munkatı bir rivayettir. Biz, hiçbir hususta böyle bir rivayeti kabul etmeyiz.”⁴²

Şevkânî, bu hadisin sıhhatiyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “Hattâbi bu hadisi zındıkların uydurduğunu söylemiş ve ‘bana Kitab ve onun benzeri verildi’ hadisi ile reddedmiştir. Sağâni de aynı şeyi söyler. Bence, Zehebî'nin naklettiği gibi, bu hadisi uyduranların zındıklar olduğunu Hattâbi ve Sağâni'den önce Yahya b. Main söylemiştir. Bu hadisin uydurma olduğunun delili yine kendinde mevcuttur. Zira, bu hadisi Kur'an'a arzettiğimizde, Kur'an'a muhalif olduğunu görürüz. Yüce Allah, Kitâbında ‘resûl size neyi verirse onu alın, sizi neden nehyettiyse ondan kaçının’ buyurmaktadır. Bu gibi âyetler çoktur.”⁴³

İbnu Abdilberr de hadisin sahih olmadığını şöyle belirtmektedir: “Allah, resûlüne itâatı ve ona uymayı, tıpkı Kitâbı'na uymamızı emrettiği gibi özlü ve mutlak bir şekilde emretmiş, hiçbir kayıtlamaya gitmemiştir. Bazı sapıkların dediği gibi, ‘Kitâb'a uygun olanı almız’ dememiştir. Abdurrahman b. Mehdî, bu hadisi zındıkların ve Haricilerin uydurduğunu söylemiştir. Bu hadisteki lâfızlar, sahih hadisi sahih olmayanından ayırmakta (üstad olan) âlimlere göre, resûlullah'a ait değildir. Bir grup âlim, bu hadisi Kur'an'a arzetmişler ve bizzat bu hadisin Kur'an ile çeliştiğini ortaya çıkarmışlardır. Zira, Allah'ın Kitâbı'nda ‘Kitâb'a uygun düşenler dışında resûlullahtan gelen hiçbir hadisin kabul edilmeyeceğinden’ bahsedilmemektedir. Bilâkis, Kur'an'da bulduğumuz kadarıyla resulullah örnek olarak gösterilmekte, ona itaat emredilmekte ve her hâl u kârda onun emrine muhâlefet etmekten kaçınmak gerektiği zikredilmektedir.”⁴⁴

Kurtubî, hadisi Kur'an'a arzetmeye gerek olmadığını belirttiikten sonra, sözkonusu arz hadisini zikretmekte ve “bu, aslı olmayan batıl bir sözdür” hükmünü vermektedir.⁴⁵

41 Bkz. Bkz. Ünal, 87-92.

42 Şâfiî, 225.

43 Şevkânî, Fevâid, 291.

43 Şevkânî, Fevâid, 291.

44 İbnu Abdilberr, Câmî', II. 233-4.

45 Kurtubi, Tefsir, I. 38.

Son devir din âlimlerimizden A. Hamdi Akseki, arz hadiseyle ilgili kanaatlarını belirtirken şöyle demektedir: “Vaktiyle Havâriç denilen ve Hz. Ali’ye karşı gelen fırka, ‘Allah’ın kitabı bize yeter’ diyerek Peygamber’in sünnetini tanımamak istemişlerdi.

Havâriç tıynetinden olan bazı kimseler de, kötü bir fikir ile: Müslümanlığın kitabı Kur’an’dan ibarettir, biz, yalnız Kur’an’ı tanırız, Kur’an’da olmayanları kabul etmeyiz, derler.

Bunlar hadisin dahih olup olmadığını da, Kur’an’a uygun olup olmaması ile ölçüyorlar. Eğer hadis Kur’an’a muvâfık ise, yani hadis ile tesbit edilen hüküm Kur’an’da aynen varsa o hadis makbuldür, sahihdir, yoksa sahih değildir, derler. Bu hususta Peygamber’den rivayet edilen şu hadis ile de ihticâc etmek isterler:

“Muhakkak siz benden sonra ihtilafa düşersiniz, aranızda fikir ayrılıkları çıkar; öyle ise benden size bir hadis rivayet edildiğinde, onu Allah’ın Kitabı’na arz ediniz, Onunla karşılaştırınız, Ona muvâfık olan bendendir, muâfık olmayan benden değildir.”

Sevban (Ö. h. 54) den rivayet olunan bu söze Peygamber’in hadisi nazarıyla bakaçak olursak, Kur’an’ı Kerim’de açık olarak bulunmayan bir hükmü ihtivâ eden hadislerin hiç biri Peygamber’den değildir, diye hükmetmek lâzımdır. Bu ise dinî yıkmaktan başka birşey değildir.”⁴⁶

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığına göre, arz hadisinin uydurulması zındıklar ve Haricilere nisbet edilmektedir. Ancak, çağdaş araştırmacılardan Sıbâî, Hâricilerin hadis uydurma faaliyetinde yer alamayacağı kanaatinde olduğundan, bu hadisin de onlar tarafından uydurulmuş olabileceğine ihtimal vermemektedir.⁴⁷ Bu konuda aynı delilleri kullanan Accâc da, yine aynı gerekçelerle arz hadisinin Hariciler tarafından uydurulduğu iddiasını kabul etmemektedir.⁴⁸ Ancak, her iki âlimin asıl üzerinde durdukları husus, Haricilerin hadis vaz’ındaki rolüdür. Onlara göre, Hariciler, hadis uydurmamışlardır. Yoksa, asıl gayeleri, sözkonusu arz hadisinin sahih olduğunu ispatlamak değildir.

Abdurrahman b. Mehdî ve İbnu Maîn gibi âlimlerin, arz hadisinin zındıklar tarafından uydurulmuş olduğu şeklindeki hükümleri yanlış sayılmamalıdır. Zira, bizzat bu hadisin Kur’an’a aykırılığı bir tarafa,

46 Akseki, Riyâzu’s-Sâlihîn Tercemesi, I/ XX-XXI.

47 Sıbâî, 82.

48 Accâc, Sünne, 205-6.

tatbikatından doğan mahzurlar da ortadadır. Bunu Hariciler uydurmuş olsa bile, iyi niyetli kimseler tarafından uydurulduğu da söylenemez.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber hayattayken hadis veya sünnet ile Kur'an'ın çelişmesi ya da çatışması mümkün değildir, yani, bu iki şer'i kaynak arasında bir zıtlık vâkıada yoktur. O halde, Hz. Peygamber'in hiç gereği yok iken böyle bir ifade kullanmış olması çok zayıf bir ihtimaldir. Aslında, hadis ile Kur'an arasındaki çatışma, hadis uydurma faaliyetinin başladığı sonraki dönem ile uydurmacılığın büyük bir ivme kazandığı ikinci asrın problemidir. Sahâbenin bazı hadisleri Kur'an'a arz ettiklerini biliyoruz. Bu metodu takib eden kimseler, onu hadisleştirmek ihtiyacı hissetmiş olabilirler.⁴⁹

Arz hadisini sabih kabul edenler, bu hadisin Kur'an'a uygunluğunu göstermek için çeşitli âyetler zikrederken⁵⁰, başka hadislerle de destekleme gayreti içerisine girmişlerdir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

“Size, aklınızın yatacağı ve kerih görmeyeceğiniz bir hadisim ulaşırsa, ben söylemiş olsam da olmasın da onu tasdik ediniz. Ben münker bir söz söylemem. Size aklınızın yatmayacağı ve kerih göreceğiniz bir hadisim ulaşırsa, onu yalanlayınız. Zira ben münker ve garip söz söylemem”.

Suyuti'nin naklettiğine göre, Beyhaki bu rivayet için şöyle demektedir: “İbnu Huzeyme bu hadisin sıhhati hakkında, yeryüzünün doğusunda ve batısında, İbnu ebi Zi'b'in bu hadisini Yahya b. Adem'den başka hiç kimsenin rivayet ettiğini görmedik. Hiçbir hadis âliminin ebû Hureyre'den böyle bir rivayeti sabit kabul ettiğini görmedim” Yine Beyhaki'den yapılan nakle göre, “Buhari, bu hadisin ebû Hureyre'den zikredilmesini vehm” olarak nitelendirmektedir.⁵¹

Bu örnek dışında, arz hadisini destekleyen başka hadisler de rivayet edilmiştir. İsnâdı yönünden olduğu kadar metin yönünden de hatalı, son derece muğlak ve karanlık olan bu hadislerin sıhhati son derece şüphelidir.⁵²

49 Mesela, Bkz. Ünal, 90.

50 Mesela, bkz. Şâtıbî, Mvâfakat, IV. 22.

51 bkz. Suyûti, Miftâhu'l-Cenne, 14. Bu hadis, sufiler tarafından son derece keyfi olarak yorumlanmıştır Genelikle sufilerin dilinde dolaşan bir hadistir. (Bkz. Tirmizi, Nevâdir, 59. vd.)

52 Bu hadsler ve tenidleri için bkz. Suyuti, Miftâh, 12 vd İbnu Hzm, İhkam, cüz: II. 76 vd; Sehavî. Mekâsid, 37; Heysemî, Mecmau'z-Zvâid, I. 149-50; Keşfu'l-Estâr, I. 105-6; Aclûni, Keşf, I. 89-90; Şevkânî, Fevâid, 81; Suyuti, Leâlin I-214-4; Ken'âni, Tenzih, I 264-5; İbnu'l-Cevzi, I 257-8.

Arz Metodunun Eksiklik ve Sakıncaları:

a- Hadis Her Zaman Kur'an'a Dönmez

Hadisin sıhhatini tesbit etmek için Kur'an'a arz etme fikri, kaynağını hadis (ve sünnetin) Kur'an'a döneceği (râci olacağı) düşüncesinden almaktadır. Her ne kadar, Kur'an-ı Kerim her şeyi ihata edici (6/38) ve her şeyi açıklayıcı (16/89) olarak vasıflandırılmışsa da, Kur'an'ın insan davranışlarıyla ilgili veya metafizik alana dair detaylı ve hatta özlü bilgilerin tümünü vermediği bir gerçektir. Başka bir deyişle, Kur'an, hükümleri ve yaptırımları itibari ile olduğu kadar, tabiatüstü olaylar açısından da temel bir takım açıklamalarla yetinmiş, hiç bir bilgi türünü eksik bırakmamak gibi bir gâye edinmemiştir. Yüce Allah, böyle yapmakla, insanoğlu için çok geniş bir bilgi edinme, düşünme ve davranışlarını düzenleme yetkisi tanımıştır.

Hiz. Peygamber'e gelen vahy, geniş anlamda düşünülürse, Kur'an ile sınırlı değildir. Vahyin boyutları Kur'an'ı da aşarak, Hiz. Peygamber'in tebliğ etmekle yükümlü tutulduğu her hususu kuşatır. Bu bakımdan, İslam denilince sadece Kur'an değil, fakat onunla beraber Hiz. Peygamber'in tüm hayatı da anlaşılmalıdır. Böylece, bu iki kaynak, insan hayatını kuşatan bir genişliğe ulaşmaktadır.

Hiz. Peygamber, Kur'an'ın yaşayan bir örneği olduğu gibi, insan olması hasebiyle çok geniş bir ifade, davranış (amel) ve ruhi derinliğe sahiptir. Peygamber olması itibari ile de, diğer insanlardan ayrı olarak, fazladan bir bilgi kaynağına (vahiy) sahiptir.

Bu hususlar kabul edildiği takdirde, Hiz. Peygamber'in bütün söz ve fiillerini Kur'an ile irtibatlandırmaya çalışmak doğru olmayacaktır.

Konuyu açabilmek için bazı misaller üzerinde duralım.

Kur'an'ı Kerim, nikahlanması haram olan kimseleri tek tek saymak suretiyle belirlemiştir. (4/23) Ancak Kur'an'da zikredilmemiş olmakla beraber, Hiz. Peygamber "bir kadın ile halasının yada teyzesinin aynı erkeğin nikahı altında tutulmasını (toplanmasını) "haram kılmıştır.⁵³ Daha çarpıcı bir misal, yenilmesi haram kılınan şeylerle ilgilidir. Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır: "De ki: Bana vahyolunanlar içinde ölü eti, akıtılmış kan, domuz eti- ki şüphesiz pisliktir- ve Allah'tan başkası adına fisk olarak boğazlanan hayvan dışında yenilmesi

53 Müslim, Nikah, II. 1628-30, bâb: 4.

haram kılınmış bir şey bulamıyorum..." (6/145). Fakat Kur'an'ın bu sınırlandırmasına rağmen, Hz. Peygamber ehli eşek⁵⁴ ve yırtıcı (hayvan) etinin⁵⁵ yenmesini haram kılmıştır.

Bu misallerde, sünnetin hüküm koymada müstakil bir teşri kaynağı olabileceğini ve bazı noktalarda Hz. Peygamberin Kur'an'a ziyâdeliklerini görmekteyiz. Birinci misalde Kur'an evlenilmesi haram kılınmaları belirlediği halde, resulullahın buna ilavede bulunması, sünnet ile Kur'an arasında bir çatışma veya ihtilâfın olduğu anlamına gelmez. İkinci misalde, âyette zikredilenler dışında kalanların yenebileceği açıkça anlaşılmaktadır. Bu durumda, ehli eşek ve yırtıcı hayvan etini haram kılan hadis, zâhiren Kur'an ile çelişkili görmektedir. Halbuki, "bu hadis ile âyeti cem'etmek, çatışmaya hükmetmekten daha uygundur. ... Hz. Peygamber, o zamana kadar, söz konusu âyetteki hususlar dışında haram kıldığı kendisine vahyedilmiş herhangi bir şeye rastlamamıştır. Bu âyetin bildirmediği yeni bir şeyin haram kılındığının Hz. Peygambere vahyedilmesini imkansız kılmaz."⁵⁶

Bu çerçevede diyebiliriz ki, Hz. Peygamber'in Kur'an'a ilâve hükümler getirmesi, Kur'an'a arz metodunun dışında tutulmalıdır.

Hız. Peygamber'in Kur'an dışındaki teşri yetkisini gösteren bu hususların yanı sıra, onun geçmiş ve geleceğe dair verdiği bazı gaybî haberleri de aynı düzlemde ele alınabilir. Bunların da sahih olup olmadıkları, Kur'an'a arz metodu ile kesin şekilde anlaşılamaz. Hz. Peygamber'in geçmiş Peygamberlerle ilgili haberleri, kıyâmetin âlâmetleri olarak kabul edilen Ye'cüc ve Me'cüc, Dâbbetu'l-Arz, gibi geleceğe ait haberleri çoğu zaman Kur'an-ı Kerim ile örtüşmektedir. Ancak, bu haberler içerisinde sahih olanlar bulunduğu gibi, uydurma olanları da vardır. Bunların yanında, Kur'an'da bahsedilmeyen ama sahih hadisler tarafından açıklanan kıyamet âlâmetleri de söz konusudur. Meselâ, meşhur Cibril hadisinde, "cariyenin efendisini doğurması, fakir sığır çobanlarının bina yapmada birbiriyle yarışması"⁵⁷ kıyamet âlâmeti olarak gösterilmiştir. Kur'an'da bu konuda bir açıklama yapılmadığı için, bu hadisin sıhhatini arz metodu ile tesbit etmemiz söz konusu değildir.

Gerek hukuki alanlarda, gerek âhlâki ve gerekse metafizik alanlarda Hz. Peygamber'in Kur'an'a râcî olmayan birçok söz ve fiil buluna-

54 Bkz. Bağdadi, Kifaye, 39-41; Kurtubi, Tefsir, III, 117.

55 Bkz. Kurtubi, Tefsir, VII, 118.

56 ed-Dumeyni, Misfer Azmuddin, Mekayis Nakdi Mutûni's-Sünne, 73. Riyad 1404/1984.

57 Buhâri, İman, I. 18 bâb: 37.

bilmektedir ki, bunların saihhatinin tesbitinde arz metodu tam bir ölçü olmamaktadır.

b- Uydurma Hadislerin Çoğu Kur'an'a Uygun Düşer

Hadislerde vaz (uydurma) hareketleri incelendiğinde görülür ki, hadis uyduranlar, bunu gelişi güzel bir şekilde yapmıyorlardı. Hadis uyduranlar, İslam'ın temel ilkelerini, Kur'an'ı, hadis tarihini ve isnadlarını biliyorlardı. Bu kimseler, siyasi, itikâdi v.b. nedenlerle hadis uydurmuş olsalar bile, bu temel ilkelerle çatışmamaya dikkat ediyorlardı. Daha açık söylemek gerekirse, üretilen hadislerin önemli bir kısmı Kur'an ile çatışacak unsurları ihtiva etmiyordu. Bu konuda verilebilecek en güzel misalleri, terhib (kötülükten uzaklaştırma) ve terğib (iyiliğe yöneltme) niyetiyle uydurulan hadisler teşkil etmektedir. Bu hadislerin gayesi ile Kur'an'ın gâyesi arasında bir paralellik bulunduğu her zaman görülebilmektedir.

Hz. Peygamber'den nakledilen "İlim Çin'de bile olsa alınır. İlim talebi her müslümana farzdır" hadisinin Kur'an'a ters düşmediği açıktır. Zira Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in düşünmeye, öğrenmeye ne kadar büyük bir önem verdiğini biliyoruz. Kur'an ile uygunluğuna rağmen bu hadis uydurma kabul edilmiştir.⁵⁸ İlimin ve ilim adamlarının faziletleri konusunda uydurulan hadislerin çoğu, Kur'an ile çelişmemelerine rağmen sahih değildir.

Atasözleri gibi söyleyeni belli olmayan hikmetli ifadeler, bir toplumun tarih içerisindeki tecrübelerinden oluşan evrensel gerçekler, sözlü birer ifade şeklinde hadisleştirilerek Hz. Peygamber'e atfedilebilmektedir. Meselâ, Muhammed b. Said el-Ürdüni'den nakledilen şu itiraf, bunu açıkça göstermektedir: "Güzel bir söze rastladığımızda bir isnâd ekleyip (Peygamber'e izâfe etmekte) sakınca görmezdik."⁵⁹ Bu gibi hadisler ile Kur'an arasında bir çelişki bulmak da hemen hemen imkansızdır. Meselâ, Türkçemize de girmiş bulunan "söz gümüş ise sükût altındır" atasözü, hadisleştirilerek Hz. Peygamber'e atfedilmiştir.⁶⁰ Mânâ bakımından doğru olan bu söz, lâfız bakımından Hz. Peygamber'e ait değildir.

Mevzuat kitapları incelendiğinde, uydurma olarak kabul edilen hadislerin mânâ bakımından doğru olduğunun belirtildiği görülmek-

58 İbnu'l-Cevzi, ebu'l-Ferec (597), Kitabu'l-Mevzuât, I, 215-16, Medine 1386/1966.

59 Şâtıbi, i'tisâm, II, 311.

60 Aliyyu'l-Kaari, Mevzuâtü Aliyyi'l Kaari Terceme, Çev: A. Serdaroğlu, 48. Ank. 1966.

tedir. Meselâ "Gıda maddelerini tok eden kimse gazaba uğrar" hadisi için "lâfız bakımından hadis değil, fakat ,muhtekir mel'undur' rivayetine uyduğu için mânâ bakımından sahihtir" hükmü verilmiştir.⁶¹ Bu nedendir ki, bazı hadislerir değerlendirilmesinde "bu hadis uydurmadır, ancak, mânâsı doğrudur" gibi ifadelere sık sık rastlanılmaktadır.

Bütün bu misaller, bize, uydurma hadisler ile Kur'an ve diğer hadisler arasında bir anlam birliği olabileceğini, ancak bunun hadisi sahih kılmayacağını göstermektedir.

O halde, burada, son derece önemli bir noktanın altını çizmeliyiz. Uydurma bir hadisin Kur'an ile çelişmesi diye bir şart olmadığına göre, Kur'an'a arzettiğimizde O'na uygun düşen bir hadis için "sahihtir" hükmünü veremeyiz. Böyle bir durumda, arz metodunun hiç bir fonksiyonu olamayacağı gibi, Kur'an'a uygun düşen bir hadise bu uygunluğundan dolayı "sahih" demek, uydurma bir hadisi sahih kılmak demek olacaktır.

c- Hadisin Kur'an Karşısındaki Konumu Çatışmayı Ortadan Kaldırır

Kur'an'ın Kerim'in emir ve nehiyleri bazen umumi lafızlarla gelmiş ve hadis (veya sünnet) tarafından tahsis edilmiş olabilmektedir. Umumunun tahsisi, Kur'an ile çatışma kabul edilemeyeceği için, arz metodunun dışında bırakılmalıdır. Meselâ, mirasın paylaşılması ile ilgili olarak inen âyetler (4/11-12) farz sahiplerini umumi lafızlarla belirlemektedir. Âmm olan bu âyeti, müstakil bir lafız olup zaman bakımından onunla aynı bulunan şu meşhur iki hadis tahsis etmiştir: "Katil için mirastan hisse yoktur"⁶² "İki ayrı dine mensup olanlar birbirine mirasçı olamaz."⁶³ Âyete dikkat edildiğinde hadiste sözü edilen istisnaların yer almadığı görülmektedir. Böyle bir durumda, âyet ile hadis arasında herhangi bir çatışmadan bahsedilemez.

Bir başka misal, reem olayı ile ilgilidir. Kur'an-ı Kerim, zina eden erkek ve kadına yüz deynek vurulması hükmünü getirmiştir. (24/2) Buna rağmen, Hz. Peygamber'in evli olduğu halde zina eden kimseleri recmettiğini biliyoruz.⁶⁴ Hz. Peygamber'in bu uygulaması, âyetteki

61 Aliyyu'l-Kaari, Age. 63.

62 İbn Mâce, Diyât, II. 883-4, bâb: 14.

63 Buhari, Feraiz, VII. II, bâb: 26.

64 Buhâri, Hudûd, VII. 21. bâb: 21.

hükümün umumi lafızla gelmiş olmasına rağmen- bekârlara has olduğunu göstermektedir. Yine, Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamalarından, âyetin mecnûn (deli) olan kimseyi havî olmadığı, yani, zina eden mecnûn için ne celde ne de recm uygulanmayacağını anlamaktayız.⁶⁵ Âyetin celde emrine rağmen Hz. Peygamber'in evliler için recm uygulamasının Kur'an ile hadisin çatışması muvacehesinde ele alınması, çok garib telâkkilere sürükleyebilmektedir.⁶⁶

Burada, Fatıma binti Kays hadisi ile Talâk sûresi I. âyeti arasındaki irtibatın hatırlanmasında fayda vardır. Bu iki nass arasında bir çatışma olmadığını, sükna ve nafakanın ric'i talâk ile boşanmış kadına mahsus bulunduğunu ve üç talâk ile boşanmış kadına suknâ ve nafaka ile hükmedilmeyeceğini, Fatıma hadisinden anlamaktayız ki, bu da hadisin âyetin umumunu tahsis ettiğini göstermektedir.

Kur'an-ın mutlak lafızıyla emrettiği ancak sünnetin mukayyed kıldığı durumlar da, sünnetin Kur'an karşısındaki konumu itibarıyla, arz metodunun sınırları dışında kalmaktadır. Kur'an'ın hırsızlık suçu için getirdiği hüküm el kesme cezasıdır. (5 / 38) Ancak, Kur'an'ın mutlak lafızla emrettiği el kesme cezası, sünnet tarafından "sağ elin kesilmesi" ile takyid edilmiştir.⁶⁷ Yine, kasten yemin edip bunun sorumluluğundan kurtulmanın kefâreti on fakiri doyurmak, giydirmek, köle azâd etmek veya üç gün oruç tutmak (5 / 89) şeklinde belirlenmiştir. Tutulması gereken orucun "peş peşe üç gün" olarak takyid edilmesi ise hadis tarafından tespit edilmiştir.⁶⁸ Bu misâllerde, ne âyetin "el-yed" lafzının "sağ el" şeklinde takyidi ne de "üç gün" ibâresinin "peşpeşe üç gün" olarak takyidi hadis ile âyetin çatışması değil, ancak, mutlak hükümün hadis tarafından takyididir. Bu nedenle arz metodu kapsamına girmez.

d- Hadis Kur'an'ın Açık ve Kesin Nassına Arzedilmelidir

Arz metodunda dikkati çeken önemli bir nokta, hadisin Kur'an'ın sarih (açık ve kesin) bir âyetiyle karşılaştırılmasıdır. Özellikle günümüzde, hadisin Kur'an'ın ruhuna uygunluğundan bahsedilmektedir. Yani, arz metodu ile, hadisi açık ve kesin anlamlı bir âyete arz etmek yerine, Kur'an'ın ruhu deyimiyle ifade edilen ve içeriği fertten ferde değişen şeye (!) arzetmek kastolunmaktadır. Böylece, Allah'tan geldiğine

65 Buhâri, Hudûd, VIII. 21-2, bâb: 22.

66 Bkz. Özkan, Ercüment, Kur'an ve Sünnet (Soruşturma -2) 92. İst. 1987.

67 Bkz. Abdulhâhk, Abdulgâni, el-İmamu'l-Buhâri ve Sahihuhu, 25. Cidde 1405 / 1985.

68 Bkz. Abdulhâhk, 25.

inandığımız Kur'an ile onu okuyan ferдин kişisel (subjective) düşüncesini birbirine karıştırmaktadır.

Herşeyden önce, Kur'an'ın ruhu deyimi, büyük bir mânâ taşıyor görünse bile, içeriği oldukça karmaşık bir slogan mahiyetindedir. Kur'an'ın ruhu ile kastedilen ne olduğu sorusu, her halde, bu sloganı kullananlarca da cevaplandırılmaz. Diğer taraftan, eğer bununla- tabir yerindeyse- Kur'an ile haşır neşir olanların ulaştıkları genel çerçeveye kastediliyorsa, malumdur ki, bu genel çerçeve tamamen olmasa bile büyük ölçüde kişisel (subjective) olacaktır. Yani, biz, hadisleri Kur'an'ın ruhu çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman, acaba onu gerçekten sırf Kur'anî nass ışığında mı ele almaktayız, yoksa, Kur'an üzerindeki kendi yorumlarımıza göre mi değerlendirmekteyiz?

Bizim, Kur'an'dan elde ettiğimiz genel ölçülerimizde, içerisinde yaşadığımız çağın değer yargıları, sosyal, siyasi psikolojik v.b. şartların izleri açıkça görülmektedir. Bu nedenle, her birimizin Kur'an hakkındaki genel kanaati diğerinden farklıdır ve böylece, birimizin sahih dediği hadise diğerinin uydurma hükmünü vermesi daima söz konusudur.

Çağdaş insanın zihniyetinin en ayırıcı özelliği, akılcı (rasyonalist) ve gerçekçi (realist) olmasıdır. Günümüz insanının akılcı bir özelliğinin olması, düşünen ve akıl yürüten olması değil, aklın kavrayamadığı şeyleri gerçek dışı kabul etmesidir. Realist olması ise, gerçekler dünyasını duyuları ile kavrayabildiği âlemden ibâret görmesidir. Bu iki kavramın (rasyonalist ve realist) felsefi içeriği ne olursa olsun, çağdaş insanın vardığı veya vardırılmak istendiği nokta budur.

Eğer bu zihniyetin sahibi inanmayan yada inancı zayıf bir insan ise, hadislerde yer alan geçmişe ve geleceğe ait gaybî haberler- meselâ, geçmiş ümmetlerin kıssaları, kıyamet haberleri gibi- ile hadislerde anlatılan metafizik gerçekler- meselâ, Cennet ve Cehennem tasviri, Meleklerin durumu gibi- onun için birer mit veya esâtiru'l-evvelinden başka bir anlam ifade etmez.

Eğer bu zihniyetin sahibi inançlı bir insan ise, bilgisi nispetinde, hadislerde ve hattâ Kur'an'da yer alan bu gibi haber ve olguları aklı- leştirmeye ve soyutlaştırmaya çabalar. Nitekim, sembolik tefsir anlayışı bu zihniyetin bir ürünüdür.

Günümüz insanına giydirilen bu zihniyetin, meselâ bin dört yüz yıl önceki insanın zihniyetinden daha üstün, daha ideal, daha gerçekçi ve daha doğru olduğunu nasıl ileri sürebiliriz? Bakış açısını bu zihniyetin oluşturduğu insanın, Kur'an'ı ve O'nun ruhunu öncekilerden daha iyi

anlayıp kavradığını nasıl kabul edebiliriz? Bu zihniyetin ürünü olan günümüz insanın, Kur'an'ın ruhu ile çelişkili bularak reddettiği hadislerin sıhhatinden nasıl şüphe edebiliriz? Asıl tenkid edilmesi gereken, bu insanların Kur'an'ın ruhuna arz ederek reddettikleri hadisler midir, yoksa, Kur'an'a ve hadislere yaklaşırken tesirinde hareket ettikleri akılcı ve realist zihniyetleri midir?

Kısaca belirtmek gerekirse, biz, Kur'an'ın ruhu kavramını spekülasyona açık, içeriği meçhul ve elastiki bir kavram olarak kabul etmeliyiz. Bu nedenle, hadisler, Kur'an'ın ruhuna(!) değil, açık ve kesin (sarih) nassına arz edilmelidir.

e- Kur'an ve Hadis Çatıştığında Aralarında Cem' veya Te'lif İmkânı Bulunabilir

Dini nasslar arasında zahiri çatışmaların ortaya çıkması her zaman için mümkündür. Ancak, bu çatışma gerçek (hakiki) değil zahiridir. Bu durum, âyetlerin kendi aralarında da söz konusu olabilmektedir.

"Eğer (bu Kur'an) Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı, (inkarcılar) Onda birçok ihtilaflar bulurlardı" (4/82) âyeti, Kur'an'ı Kerim'in kendi içerisinde çatışmaya düşmediğini kesin olarak açıklamaktadır. Bu nedenle, âyetler arasında zaman zaman görülebilen çatışmalar, hakiki değil zahiri çatışmaya hamlolunmuş ve bu âyetlerin arasında cem' veya te'vil yoluna gidilmiştir. İçki ile ilgili âyetler bu konuda güzel bir misal teşkil etmektedir.

"Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden içki ve güzel bir rızık elde edersiniz. İşte bunda, düşünen bir topluluk için âyetler vardır" (16/67)

"(Ey resûlüm) sana şarap ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük bir günah (zarar) hem de bir takım faydalar vardır" (2/219)

"Ey imân edenler! Şarap, kumar, putlar ve fal okları Şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçınınız ki kurtuluşa eresiniz." (5/90)

Birinci âyette içki "güzel bir rızık" ile birlikte zikredilmiş, ancak sonraki âyetlerde onun kötülüğü ve haram kılınışı açıklanmıştır. Zahiren bakıldığında, ilk âyetle son âyet arasında bir çatışma söz konusudur. Ancak, Kur'an'da herhangi bir çatışmanın söz konusu olamayacağı (4/82) noktasından hareketle, bu âyetler arasındaki ihtilâf içki yasağının tedricen gerçekleşmesi olarak giderilmiştir.⁶⁹

⁶⁹ Bkz. Ebû Zehrâ Muhammed, İslam Hukuku Metodolojisi, 163-4, Çev: Abdülkadir Şener, Ank. 1981.

Bu çatışma, âyetler arasında görülebileceği gibi, birçok nedenlerle, âyetler ile hadisler arasında da görülmektedir. Ancak, Kur'an ve hadis (sünnet) bir bütün olduğuna göre, aralarındaki çatışma ancak zahiri olabilir ve bu nedenle, tevil yolu ile iki nass birbirine yaklaştırılır. Bundan önce verdiğimiz misallerde bu durum açıkça görülmektedir. Ancak, konunun daha iyi anlaşılması için, bir başka misali İbn Kuteybe'nin eserinden aynen nakletmek istiyoruz:

“İDDİA: Resulullah'ın ‘kim, intikam alır korkusu ile, yılanları öldürmeye terkederse, şüphesiz küfre girmiş olur’⁷⁰ dediğini rivayet ettiniz. Halbuki Allah, ‘eğer, siz yasak eddiğiniz günahların büyüklerinden sakınırsanız, sizin diğer kabahatlarınızı örteriz’ (4 / 31) buyurmaktadır.

Eğer bu bir günah ise, küçük günahlardandır. O halde siz, ‘zina eden ve hırsızlık eden bir kimsenin Lâ ilâhe illallah derse mümin olduğunu ve Cennet’e gireceğini’ rivayet edip dururken, biz bu şahsı nasıl küfürle itham edebiliriz? Sonra da, (bu rivayetinize rağmen) yılanları öldürmeyi terkettiğinden dolayı bu kimseyi tekfir ediyorsunuz. Bunda çelişki ve tutarsızlık vardır.

CEVAP: Biz deriz ki: burada ne bir çelişki ne de tutarsızlık vardır. Burada, yılanı öldürmenin, kişiyi küfre götüvecek büyük günahlardan olduğu hususu kastedilmemiştir. Büyük günah, intikam alır korkusuyla yılanı (öldürmeyi) terketmektir. Bu ise cahiliyye inançlarından idi. Cahiliyye Arapları derlerdi ki: Bir yılan öldürüldüğünde, cinler o yılanın intikamını almak isterlermiş. Bazen kâtili öldürür, bazen akli dengesini bozar, bazen de kâtilin çocuğunu öldürürlermiş...

İşte resulullah, (bu hadisiyle) onlara bunun asılsız olduğunu bildirmiş ve kim buna inanırsa küfretmiş olur, demiştir. Bu sözüyle bizim de anlattığımız üzere onun bâtil (asılsız) olduğuna inanmayı kastedmiştir.”⁷¹

Bu misalde görüldüğü gibi, âyet ile hadis arasında varsayılan çatışma, gerçek değil zahiridir. Ve İbn Kuteybe'nin hadisi açıklaması ile bu çatışma giderilmiştir. Buradan hareketle, denilebilir ki, Kur'an ile hadis arasında görülen çatışma zahiri olabileceği için, aralarında doğrudan bir teâruza hükmederek hadisi reddetmek yerine, cem' ve te'vil yollarını araştırmak daha doğru olacaktır.

70 Ahmed b. Hanbel, I. 230.

71 İbn Kuteybe, Tevilu Muhtelifil-Hadis, 212-3 Çev: Hayri Kırbaoğlu, İst. 1989 II. baskı.

f- Râvînin Hatâsından Kaynaklanan Çatışma, Hadisin Doğru Şeklinin Ortaya Çıkması ile Giderilebilir

Hadis ile Kur'an arasındaki çatışma, her zaman hadisin uydurma olduğunu göstermeyeceği gibi, hadisin aslının ve gerçek yönünün bulunması ile ortadan kalkabilmektedir. Nitekim, sahâbenin bu metodu kendi aralarındaki uygulamalarından, önce hadisi Kur'an'a arz ettikleri ve ardından onun doğru şeklini ortaya koydukları anlaşılmaktadır.

Hız. Aişe'nin, kendisine ulaşan bir hadisi tenkid ederek doğru şeklini ortaya koyması, hadisin Kur'an ile çatışmasına râvî'nin dikkatsizliğinin veya hatâsının neden olduğunu göstermektedir. Hız. Aişe, ebû Hureyre'nin "uğursuzluk üç şeydedir: Evde, kadında ve binekte" hadisini rivayet ettiğini işitince, bu rivayeti "yeryüzünde ve nefislerinizde size isâbet eden her şeyi, yaratmadan önce, bir kitapta yazmıştır" (52 / 22) âyetine dayanarak reddetmiş ve hadisi şu şekilde düzeltmiştir: "Resulüllah, 'Cahiliyye Arabları uğursuzluğun evde, kadında ve binekte olduğunu söylerdi' demişti"⁷²

Bu hisâlde görüldüğü gibi, ebû Hureyre, hadisi eksik nakletmiş ve hadis, bu nedenle, Kur'an'a aykırı duruma gelmiştir. Hadisin, her ne kadar bu şekliyle Kur'an'a ters düşse bile, uydurma olmadığı ve bir aslının bulunduğu Hız. Aişe'nin düzeltmesinden anlaşılmaktadır.

Hadisi hatâlı veya eksik rivayet ederek Kur'an'a aykırı duruma sokan kişi, ister bir sahâbi ister sonraki bir râvî olsun, şayet hadisin doğru şekli bulunabilirse bu aykırılık ortadan kalkar.

O halde, Kur'an'a aykırı olduğu görülen bir hadisin reddedilmesinde acele edilmeyerek, onun doğru bir aslının bulunabileceğini de düşünmek gerekmektedir.

SONUÇ

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılmaktadır ki, Kur'an ile hadis (veya sünnet) birbirinin tamamlayıcısıdır ve aralarında bir aykırılık söz konusu değildir. Mamafih, ilk hicri asrın sonlarında ortaya çıkmaya başlayan uydurma hadisler manzumesi içerisinde, Kur'an ile çelişkili rivayetler bulunabilmektedir. Bu hadislerin sahih rivayetlerden ayrılması hususunda, sahâbenin de zaman zaman başvurduğu Kur'an'a arz metodu faydalı olmaktadır. Ancak, bu metodun, yukarıda dile getirilmeye çalışılan bir dizi sakıncaları da dikkate almaya değer mahiyet-

⁷² Buhâri, Cihâd, III. 217, bâb: 47, Müslim, Selâm, IV. 1747-8, bâb: 34.

tedir. Fakat, bu araştırmanın sonucu olarak ısrarla vurgulanması gereken nokta, Kur'an'a arz metodunun tek başına fonksiyoner olmadığı ve diğer hadis tenkid metodları dikkate alınmadan uygulanmak istendiği takdirde, faydadan çok zarar sağlayacağı hususudur.

Kaynaklar

- 1- Accâc, Dr. M. el-Hatib., *es-Sünnetu kable't-Tedvîn*, Mısır 1383 / 1963.
- 2- Accâc, Dr. *Usûlu'l-Hadis*, Lübnan 1366 / 1967.
- 3- el-Aclûni., İsmail b. M., (1162), *Keşfu'l-Hafâ*, Halep Trs.
- 4- Akseki., Ahmed Hamdi, *Riyâzu's-Sâlihîn Tercemesi'ne Yazdığı Mukaddime*, DİB. Yay. Ank. 1976.
- 5- Aliyyu'l-Kaari (1014), *Mevzûâtu'l-Kübrâ*, Thk. M. es-Sabbağ, Beyrut 1391 / 1971.
- 6- Aşık, Dr. Nevzat., *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, İzmir 1981.
- 7- el-Berezenci, Abdullatif Abdullah Aziz., *el-Teâruz ve't-Tercih beyne'l-Edilleti's-Ser'iyye*, Bağdad 1397, 1401 / 1977, 1982.
- 8- ed-Dumeyni, Dr. Misfer Azmullah., *Mekâyîsu Nakdi Mutûni's-Sünne*, Riyâd 1404 / 1984.
- 9- Edib Sâlih, Dr. Muhammed., *Lemahât fî Usûli'l-Hadis*, el-Mektebetu'l-İslâmi 1399.
- 10- Emin, Ahmed., *Duha'l-İslâm* (II), Beyrut 1343 / 1935.
- 11- Emin Ahmed., *Fecru'l-İslâm*, Beyrut 1969.
- 12- Hamidullah, Prof. Muhammed (Neşreden)., *Hemmâm b. Münebbih'in Sahifesi*, Çev. Dr. (Prof.) Talât Koçyiğit, A.Ü.İ.F. Yay. Ank. 1969.
- 13- el-Heysemi., Ali b. ebi Bekr., (807), *Keşfu'l-Estâr*, an Zevâidi'l-Bezzâr, Thk. Habiburrahman el-A'zami, Beyrut 1399 / 1979.
- 14- el-Heysemi., *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut 1967.
- 15- İbnu Abdilberr, ebû Ömer Yûsuf el-Kurtubi en-Nemeri., (463), *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlihi*, Medine 1388 / 1968.
- 16- İbnu'l-Cevzi, ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali., (597), *Kutâbu'l-Mevzûât*, Thk. Abdurrahman M. Osmân, Medine, 1386 / 1966.
- 17- İbnu Hacer., el-Askalâni., (852), *en-Nuket alâ Kitabi İbni's-Salâh*, Thk. Dr. Rebi' b. Hâdi Umeyr. Medine, 1404 / 1984.

- 18- İbnu Hacer., Nuzhetu'n-Nazar., 1975.
- 19- el-Ken'ani., ebû'l-Hasan, Ali b. M.b. Arrâk., (963), *Tenzihu's-Seriat'l-* Merfüa ani'l-Ahbâri's-Şeniati'l-Mevdüa, Mısır Tes.
- 20- el-Kurtubi., ebü Abdillâh M. Ahmed., (671), *Tefsiru'l-Kurtubî* (el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'an) Dâru'l-Kalem 1386/1966.
- 21- es-Sâlih, Dr. Subhi., *Hadis İlmleri ve Hadis İstilahları*, Çev. M. Yaşar Kandemir, DİB. Yay. Ank. 1981.
- 22- es-Sehâvi., ebû'l-Hayr Şemsuddîn M.b Abdîrrahmân., (902), *el-Mekâsidu'l-Hasene*, Thk. Abdullah M. es-Siddîk, Mısır 1375/1956.
- 23- es-Sibâi., Dr. Mustafa., *es-Sünnetu ve Mekânetuhâ fi'l-Teşrii'l-İslami*, Mektebu'l-İslami 1398/1978.
- 24- es-Suyûti., ebû'l-Fadl, Celâluddîn b. ebi Bekr., (911), *Miftâhu'l-Cenne*, Matbaatu's Selefiyye 1394.
- 25- es-Suyûti., *el-Leâliu'l-Masnûa* fi Ehâdisi'l-Mevdüa, Beyrut 1395/1975.
- 26- eş-Şâfiî., M.b. İdris., (204), *el-Risale*, Thk. Ahmed M. Şakir, Beyrut Trs.
- 27- eş-Şevkânî., M.b. Ali., (1250), *el-Fevâidu'l-Mecmûa* fi'l-Ehâdisi'l-Mevdüa- Thk. Abdurrahman Yahya el-Muallimi el-Yemânî Mısır 1398/1978.
- 28- et-Tahhân., Dr. Mahmûd., *Teysirû Mustalahi'l-Hadis*, Beyrut 1401/1981.
- 29- el-Tirmizi., ebü Abdillâh M. el-Hakim., (255), *Nevâdiru'l-Usûl* fi Ma'rifeti Ehâdisi' r-Resûl, Medine trs.
- 30- Ünal., Doç. Dr. İsmail Hakkı., *İmam ebü Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Basılmamış Doktora Tezi, Ank. 1989.
- 31- ebü Zehrâ., Prof. Muhammed., *İslam Hukuku Metodolojisi*, Çev. Abdulkadir Şener, Ank. 1981.